

“БЕКТЕМИН”

Ош мамлекеттик университетинин
ректору, проф. К.А.Исаев

15.06 2019-жыл.

Абдраимов Каныбек Акиновичтин “5-класста кыргыз тилин окутууда көркөм текст аркылуу окуучуларды кеп маданиятына үйрөтүү” аттуу темадагы 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз тили) адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясына **карата жетектөөчү илимий мекеменин**

РАСМИЙ ПИКИРИ

1. Изилдөө темасынын актуалдуулугу.

Кыргыз тилин окутуунун максаты менен милдети предметтик билим берүүнүн мамлекеттик стандартында так аныкталып, окутуунун артыкчылыктуу багыттары көрсөтүлгөн. Аталган стандарт менен окуу программасында кыргыз тилин окутууда окуучулардын кеп маданиятын өркүндөтүүгө өзгөчө маани берилип, анын мазмуну так көрсөтүлгөнү менен, кеп маданиятын үйрөтүү процессинде төмөнкүдөй өксүктөр орун алып келүүдө:

– нормативдик документтерде кеп маданиятын окутуу боюнча конкреттүү талаптар коюлганы менен, алар орто мектептин кыргыз тили окуу китептеринде толук камтылбай, тиешелүү материалдар ырааттуу бериле элек;

– кыргызча кеп маданиятынын теориялык-лингвистикалык маселелери кыргыз тил илиминде жетиштүү деңгээлде изилденбей келе жатат;

– орто мектептерде кеп маданиятын окутуунун методикасы газета - журналдык макалалардын алкагында калып, атайын изилдөөнүн объектисине толук алына элек.

Кеп маданиятынын теориясы менен методикасына байланыштуу көрсөтүлгөн мүчүлүштүктөр, баарынан мурда, кыргызча кеп маданиятын орто мектептерде программалык талаптарга ылайык окутууга өз кедергисин тийгизип жатканы, айтылган маселелерди чечүүнүн зарылдыгы биздин **диссертациялык ишибиздин темасынын актуалдуулугун** шарттайт. Ошого негизденип **«5-класста кыргыз тилин окутууда көркөм текст**

аркылуу окуучуларды кеп маданиятына үйрөтүү» деп изилдөө ишибиздин темасын аныктадык. Муну менен катар, орто мектептерде кеп маданиятын окутуу маселесинде изилдениле турган проблемалар дагы алдыда. Ушундан улам, темабыздын алкагында төмөндөгү **проблемалуу маселелердин чечиле электигин белгилейбиз.**

– көркөм адабий тексттер аркылуу жана анын мыкты үлгүсүндө сүйлөөнүн сүрөттөө, баяндоо жана ой жүгүртүү түрүндөгү сөздүн эмоционалдык-экспрессивдик өтмө жана каймана мааниде колдонулуш өзгөчөлүктөрүн айкындоочу текст түзүүдө, оозеки пикир алышууда омоним, синоним, антоним же көп маанилүү сөздөрдү ылайыгына жараша иргеп, талдап пайдалануунун стилдик ыкмаларын аныктай билүүгө окуучуларды машыктыруу;

– кеп маданиятын адабият сабагы менен тыгыз байланышта карап, окуучулардын сөз байлыгын, тазалыгын, тактыгын, тууралыгын, логикалуулугун жана көркөмдүгүн арттыруу үчүн анын методикалык жол-жоболорун иштеп чыгуу;

– байланыштуу сүйлөөнү кыргыз тилинин теориялык материалдарына байланыштыруу аркылуу (оозеки жана жазуу), текстте аларды пайдалана билүүсүн камсыз кылууга машыктыруу;

– байланыштуу сүйлөөнүн, текст, анын маанилик бүтүндүгүн, тексттин бөлүктөрү менен түзүлүшүн аныктоо;

– оозеки кептин мүнөздүү белгилерин, анын стилдерин, стилдин түрлөрүн ачып түшүндүрүү;

– 5-класста байланыштуу сүйлөөнү өнүктүрүү үчүн баяндама жана дилбаян жазууга машыктыруунун жолдорун иштеп чыгуу

2. Изилдөөнүн илимий жоболорунун, жыйынтыктарынын жана сунуштарынын негизделишинин даражасы.

Диссертацияда иштелип чыккан илимий жоболор, жалпы жыйынтыктар жана практикалык сунуштар педагогикалык, методикалык изилдөөлөрдүн методологиясына, анын талаптарына ылайык негизделген. Мында изилдөөнүн педагогикалык эксперименттик иштердин жыйынтыктары да кеңири пайдаланылган.

Диссертациянын структуралык түзүмү андагы коюлган милдеттерге дал келип, ар биринин чечилиши логикалык ырааттуулукта, удаалаштыкта көрсөтүлгөн. Изилдөө киришүү бөлүмдөн, үч главадан, жалпы корутундудан жана пайдаланылган адабияттардын тизмесинин (жалпы саны – 156) турат. Жалпы көлөмү 172 бет.

Киришүү бөлүмүндө диссертант тандалып алынган теманын актуалдуулугу, максат-милдеттери, илимий жаңылыгы, теориялык жана практикалык мааниси, изденүүчүнүн жеке салымы, коргоого коюлуучу негизги жоболор, апробацияланышы тууралуу маалыматтарды берген.

Биринчи глава «Көркөм текст аркылуу кеп маданиятына үйрөтүүнүн теориялык жана психологиялык-лингвистикалык негиздери» деп аталып, кеп маданиятына үйрөтүү маселелеринин учурдагы абалы жана илимий -

изилдөөнүн окуу китептеринде, окуу программаларында берилиши, кеп маданиятына үйрөтүүнүн лингвистикалык жана психологиялык негиздери, кеп маданиятына үйрөтүүнүн негизги өбөлгөсү болгон окуучулардын кеп ишмердүүлүгүн өркүндөтүү өз-өзүнчө иликтөөгө алынды.

Экинчи глава «5-класста көркөм текст аркылуу кеп маданиятына үйрөтүүнүн дидактикалык жана методикалык негиздери» деп аталды. Бул главада кеп маданиятынын табияты, мүнөздөмөсү, ага үйрөтүүнүн илимий-методикалык шарттарына мүнөздөмө берилип, 5-класста көркөм текст менен иштөө, текстти өркүндөтүү жана жаңы текст түзүү аркылуу кеп маданиятына үйрөтүүнү ишке ашыруунун жолдору иштелип чыкты.

Үчүнчү глава «Педагогикалык эксперименттик иштердин жүрүшү жана натыйжалары» деп аталып, эксперименттик иштердин жалпы жыйынтыктары боюнча корутунду чыгарылып, аларга ылайык практикалык сунуштар берилген.

3. Изилдөөнүн илимий жаңылыгы жана теориялык маанилүүлүгү

– кеп маданиятына үйрөтүүнүн лингвистикалык жана психологиялык негиздеринин, окуучулардын кеп ишмердүүлүгүнүн – кеп маданиятына үйрөтүүнүн негизги өбөлгөлөрү катары иликтенишинде;

– кеп маданиятынын табияты, ага коюлуучу дидактикалык талаптардын аныкталышында;

– текст менен иштөөдө, текстти өркүндөтүүдө жана жаңы текстти түзүүгө үйрөтүүдө окуучулардын кеп маданиятын өнүктүрүү жолдорунун, ага ылайык көнүгүүлөр системасынын иштелип чыгышында.

Изилдөөгө биринчиден, кыргыз мектептеринин 5-класстарында окуучуларды кыргыз тили сабактарында кеп маданиятына үйрөтүүнүн лингвистикалык жана психологиялык негиздери, окуучулардын кеп маданиятына үйрөтүүнүн учурдагы абалы иликтенип сыпатталган. Мектептин 5-класстарынын Кыргыз тили окуу китептери илимий-методикалык жактан терең анализденген жана аны илимий-методикалык жактан өркүндөтүүнүн жолдору белгиленген. Окуучулардын жазуу жана оозеки иштери талданып, алардын кебинин маданиятындагы оң-терс жактары белгиленген жана аларды өркүндөтүүнүн жолдору негизделген.

Мында, тилди окутууда көркөм текст аркылуу окуучуларды кеп маданиятына үйрөтүүдө психология менен педагогика илимдеринин тыянактарына, соңку изилдөөлөрүнө кайрылбай коюу дээрлик мүмкүн эместиги тууралуу сөз кылынган. Себеби окутуу жана тарбиялоо процессинде психология илиминин орду, мааниси жана функциялары тууралуу кезегинде Л.С.Выготский, И.А.Зимняя, Д.Б. Ельконин, А.А.Леонтьев, П.В.Каптерев, С.Миллер ж.б. бир катар изилдөө иштерин жүргүзүшүп, өспүрүмдөргө билим-тарбия берүүдө алардын кызыгуусун, көңүл буруусун, ынтаасын, ойлонуусун камсыз кылуунун мааниси зор экендигин белгилешкен.

Кыргыз тилин окутуунун психологиялык негиздерин аныктоодо аталган психолог-окумуштуулардын эмгектерине таянуу менен иш

жүргүзүлгөн. Ошондой эле окутуунун түрдүү методдоруна, т.а., сөз (айтып берүү, аңгеме) көрсөтмөлүүлүк (иллюстрация, демонстрация) практикалык (көнүгүү иштери) методуна окуучулардын кебин өстүрүүнүн лингвистикалык ж.б. негиздерин изилдөөгө айрыкча көңүл бөлүнгөн.

Экинчиден, кеп маданиятынын илимий-методикалык, окуу-нормативдик адабияттарда берилиши иликтөөгө алынып, ага коюлуучу дидактикалык талаптары айкындалган.

Диссертант тилчи мугалим кеп маданияты тууралуу түшүнүктөрдү берүүдөн мурда, анын илимдин бир тармагы экендиги тууралуу гана эмес, адамдын кеп ишмердүүлүгүнүн маани-маңызы жөнүндө маалымат берүүгө тийиш деп эсептейт. Окуучуларды кеп маданиятына үйрөтүп, туура сүйлөөгө көнүктүрүүдө сөздүн лексикалык маанисин туура, так түшүнүү менен, аны орундуу колдонуу өзгөчө мааниге ээ экендигине токтолот. Окуучулардын иштеринен улам тилибиздин тазалыгы, кооздугу, таамай көркөмдүгү анчалык ачылбай жаткандыгы кейиштүү маселе экениндигин белгилеген. Бул маселени жоюуга түздөн-түз кийлигишип, окуучулардын туура сүйлөп, туура жазуулары үчүн практик мугалимдерибиздин түйшүктүү эмгеги гана зор ийгиликтерге алып келерине басым жасаган.

Үчүнчүдөн, текст менен иштөөдө, тексти өркүндөтүүдө жана жаңы тексти түзүүгө үйрөтүүдө окуучулардын кеп маданиятын өнүктүрүү жолдору, ага ылайык көнүгүүлөр системасы иштелип чыгылган. Кеп маданиятын жана ага тиешелүү бир катар маселелерди окутууда системалуу мамиле кылуу менен байланышта караган. Мектептерде байланыштуу кеп сөз өстүрүүнүн бир бөлүгү болуп эсептелинет да, түпкү максаты – окуучулардын өз оюн эркин, сабаттуу, маданияттуу айтканга жана жаза билгенге үйрөтүү болуп саналат. Демек, ошондон улам кеп маданияты дайыма актуалдуулугун жоготпойт деген тыянак чыгарган. Ошондуктан изилдөөдө текст менен иштөөнүн жолдору ар түрдүү экендиги аныкталып, аны чечүүнүн багыттары кенен көргөзүлгөн.

Бул багыттарда окуучулардын кебинин маданиятын ар тараптан баалоонун критерийлери иштелип чыгылган жана окуучулардын теориялык билимдери менен практикалык машыгуулары ошол критерийлер аркылуу бааланып, жыйынтыкталган.

Төртүнчүдөн, изилдөө учурунда кыргыз тилин окутуу методикасы үчүн өзүнүн алгылыктуу тыянактарын бергендигин белгилеген. Анда көркөм текстти окутуу менен сүйлөшүү маданиятына үйрөтүү боюнча текшерүүнүн жыйынтыгы окуучулардын кебин өстүрүүнү системалуу уюштуруу иштери менен байланыштуу экени такталган.

Орто мектептин 5-класстарында кыргыз тилин окутууда окуучуларды текст менен иштөө аркылуу кеп маданиятына, тактап айтканда, кептин тазалыгына, тактыгына, тууралыгына, логикалуулугу менен байлыгына үйрөтүүнүн илимий-методикалык жол-жоболору иштелип чыгылып, алар эксперименттик текшерүүдөн өткөрүлгөн жана аны менен иштөөнүн

ыкмалары такталган. Ушунун негизинде балдардын кебин өстүрүү жолдору сыноолордо жана байкоолордо айкындалып, эксперименттерде далилденген.

Бул багытта диссертант атайын көнүгүүлөр системасын иштеп чыккан. Анда окуучулардын машыгуу иштеринен улам келип чыккан оң натыйжалар диссертациянын алдына коюлган максатка жеткендигин тастыктаган, т.а., окуучулардын кебинин тазалыгына, тактыгына, тууралыгына, логикалуулугуна, байлыгына жараша талдоо жүргүзүлүп, текст менен иштөө, текстти өркүндөтүү жана жаңы текст түзүү ишмердигине жетише алгандыгын практикада ырасталган.

4. Изилдөөнүн практикалык баалуулугу.

Изилдөөдөн алынган илимий-методикалык жоболор, чыгарылган жыйынтыктар жана практикалык сунуштар кыргыз тилин окутуунун практикалык маселелерин чечүүгө кызмат кыла алат. Кыргыз тилин окутуунун мамлекеттик стандарттардын жаңылоо концепцияларын, окуу программалары менен окуу китептерин компетенттүүлүккө негиздеп толуктоого, тактоого, жакшыртууга керектүү материалдарды берет. Изилденген теманын практикалык мааниси конкреттүү практикалык сунуштарды бере алгандыгы менен аныкталат

Изденүүчүнүн жеке салымы.

Изилдөөнүн темасына тиешелүү илимий-методикалык эмгектер, нормативдик документтер изденүүчү тарабынан жекече талдоого алынып жалпылаштырылып изилдөөнүн багыттары аныкталгандыгында;

кеп маданиятын окутуу-үйрөтүүнүн лингвистикалык, психологиялык жана дидактикалык негиздери изденүүчү тарабынан такталгандыгында;

кеп маданиятын көркөм текст аркылуу өстүрүүнүн методикасы жана жүргүзүлгөн эксперименттик иш-чаралар изденүүчүнүн өзү же анын активдүү катышуусу менен ишке ашырылгандыгында.

5. Авторефераттын диссертациянын мазмуну менен дал келиши.

Диссертация 3 главадан, корутундудан жана практикалык сунуштардан турат. Изилдөөдө 156 аталыштагы эмгектер пайдаланылган. Авторефераттын көлөмү резюмелерди кошпогондо белгиленген изилдөөлөргө коюлган талаптан ашкан эмес. Автореферат диссертациянын мазмунун толук чагылдырып максат-милдеттерине дал келет Изилдөөнүн милдеттеринин чечилиши главалар боюнча так көрсөтүлгөн.

Жалпысынан изилдөө ийгиликтүү иштелген, өз алдынча аткарылган, толук бүткөрүлгөн иш катары оң баага татыктуу аталган ийгиликтер менен кошо айрым мүчүлүштүктөр да байкалды, алар:

- диссертацияда айрым стилдик каталарга жол берилген.
- изилдөөнүн объектиси менен предмети көңүлдөн сырт калтырылган;
- кеп маданиятын окутууга байланыштуу сабактын өзүнчө үлгүсүн иштеп чыгып, аны тиркеме түрүндө берсе, изилдөөнүн практикалык мааниси артмак.

Бирок, бул мүчүлүштүктөр принципиалдуу мүнөзгө ээ эмес, алар изилдөөнүн жалпы деңгээлин төмөндөтө албайт

Абдраимов Каныбек Акиновичтин «5-класста кыргыз тилин окутууда көркөм текст аркылуу окуучуларды кеп, маданиятына үйрөтүү» деген темадагы диссертациялык изилдөөсү Кыргыз Республикасынын Жогорку аттестациялык комиссиясынын «Окумуштуулук даражаларды ыйгаруунун тартиби жөнүндөгү» Жобонун 10-пунктунун талаптарына толук жооп берет Ал эми изденүүчү Абдраимов Каныбек Акиновичтин 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз тили) адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын алууга татыктуу деп эсептейбиз.

Пикир Ош мамлекеттик университетинин филологиялык билим берүү технологиялары кафедрасынын кеңейтилген жыйынынын отурумунда 2019-жылдын 14-июнунда талкууланып, №9 протоколу менен бекитилди.

Катышкандар:

1. Момуналиев С. – Филологиялык билим берүү технологиялары кафедрасынын башчысы, п.и.д., профессор;
2. Жороев Т –п.и.к., доцент;
3. Тагаева З. – ф.и.к., доцент;
4. Шайымкулов О. – п.и.к., доцент;
5. Райымбердиева З. – п.и.к., доцент;
6. Давлатова С. – ф.и.к., доцент;
7. Исаева М. – ф.и.к., доцент;
8. Маматова А. – улук окутуучу;
9. Жумаев Н. – улук окутуучу;
10. Камчиева Ж. – улук окутуучу;
11. Мамазаитова Б. – улук окутуучу;
12. Чоткеева К. – улук окутуучу

Отурумдун төрагасы, педагогика илимдеринин доктору, профессор

С. Момуналиев.

Катчысы, п.и.к.; доц.

З. Райымбердиева.

Педагогика илимдеринин доктору, профессор С.Момуналиевдин жана п.и.к., доцент З.Райымбердиевалардын кол тамгаларын тастыктаймын.

Ош мамлекеттик университетинин
окумуштуу катчысы.

М.Байсубанов